

Inklúzió az iskolában

„Startcsomag” autizmus spektrum
zavarokkal élő gyermekeket befogadó
iskolák számára

2.

Üdvözljük a Startcsomag olvasóit!

Az önök iskolájában is bizonyára több autizmussal élő tanuló van, illetve várhatóan a következő beiskolázáskor is érkezik legalább egy. Lehet, hogy van az ön osztályában is olyan tanuló, aki valamiért furcsa, valamiért nem, vagy nehezen tud beilleszkedni. Lehet, hogy ezt az autizmus okozza, csak ezt még senki sem erősítette meg. Mindnyájunk közös érdeke, hogy ők is megtalálják a helyüket az iskolában, jobban be tudjanak illeszkedni társaik közé, és tanulmányaikban is sikeresek legyenek. Ha az ilyen tanulókhöz értő módon közelítünk, sokkal kellemesebbé tehetjük az iskolában töltött időt a tanuló, az iskolatársak és a pedagógusok számára egyaránt.

Azoknak a szakembereknek, segítőknek, szülőknek szeretnénk néhány bevezető gondolatot átnyújtani, akik először találkoznak iskolai környezetben autizmussal vagy Asperger szindrómával élő gyermekkel.

Összegyűjtöttük azokat az alapvető információkat, melyekkel mindenkinek célszerű tisztában lenni, aki autizmussal élő tanulókkal kerül kapcsolatba. Szó esik majd a fejlődési zavar jellemzőiről, tüneteiről, illetve arról, hogy ezek megléte hogyan befolyásolja az ilyen tanulók gondolkodását, viselkedését. Megmutatjuk, hogyan célszerű kialakítani a környezetet, hogyan küzdhetjük le az autista tanulók kommunikációs akadályait, hogyan kezelhetjük viselkedésproblémáikat, illetve hogyan készíthetjük fel a tantestületet, az iskolatársakat, szülőket befogadásukra.

Nem hisszük azt, hogy kiadványunk a felkészülés elegendő eszköze, viszont szándékunk, hogy aki elolvassa, késztetést érezzen e gyermekek és sajátosságaik további megismerésére, megértésére, fejlesztésük hatékony módszereinek elsajátítására vagy egyszerűen arra, hogy a mindennapokat jobba tegye.

Reméljük, hogy kiadványunkat hasznosnak tartja majd az autista tanulókat oktató iskolák tantestülete, és ez által hozzájárulunk ezeknek a különleges embereknek a szélesebb társadalmi elfogadásához.

Összeállította: Csefkó Monika, Csepregi András

Kiadja:

AUT-PONT Autista Gyermekekért és Fiatalokért Alapítvány

5600 Békéscsaba, Kereki síkátor 11.

Telefon: 06-66-530-690, 06-30-555-9345

E-mail: autpont@autpont.hu

Honlap: www.autpont.hu

AUT-PONT Alapítvány 2012.

A kiadvány elkészítését a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány „Fogyatékos személyek országos, megyei és helyi szervezeteinek a fogyatékos személyek esélyegyenlőségét elősegítő szakmai programjainak és szolgáltatásainak támogatása 2011” programja támogatta.

Az AUT-PONT Alapítvány projektjének kódszáma: 11121/60.

A projekt megnevezése:

Autizmussal élő személyek társadalmi környezetének kommunikációs akadálymentesítése a „mindennapok diszkriminációjának” enyhítése érdekében Békés megyében.

A kiadvány elkészítését a
Nemzeti Erőforrás Minisztérium és a
Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért
Közalapítvány támogatta.

NEMZETI ERŐFORRÁS MINISZTERIUM

BEVEZETÉS

Pusztán az a tény, hogy a nemzetközi adatok az autizmus spektrum zavarok arányának jelentős, évi 3-4%-ra becsült növekedését mutatják, jelentős változásokat sürgetnek a közoktatási ellátás valamennyi területén. Korábban (a hatvanas-hetvenes években) 4-5 tízezrekre becsülték az autizmus¹ arányát, azonban az utóbbi évek kutatásai már 1% körüli előfordulási gyakoriságról számolnak be. Ez nagy valószínűséggel egyrészt az első életévekben a felismerést segítő, vagy a későbbi árnyaltabb diagnosztikának köszönhető. Másrészt a korábbi szűk értelmezést felváltotta az autizmust spektrumzavarként kezelő szélesebb, az enyhébb megjelenési formákat hordozó csoportokat is magába foglaló koncepció. Mára már az látszik, hogy az autizmuson belül ebbe a csoportba tartozó gyermekek száma magasabb. Az autizmus négyszer több fiú esetében jelenik meg, de az enyhébb tüneteket mutató, szélesebb típusba tartozók körében ennél kifejezettebben ők vannak többen (egyes felmérések szerint ez az arány akár nyolcszoros is lehet). Az autizmus mellett felléphet értelmi és tanulási akadályozottság, a részképességek (írás, olvasás, stb.) zavara, de az átlagos, és néha átlag feletti értelmi képesség is. Ezzel együtt jelenleg sokkal több jobb értelmi képességekkel rendelkező gyermekkel kell számolnunk.

Az autizmus enyhe tüneteivel érintett, kedvezőbb értelmi képességeket mutató gyermekek magasabb aránya azt jelenti, hogy esetükben reális cél az óvodai és iskolai inklúzió megszervezése. Az újabb nemzetközi adatok ismeretében messze nagyobb arányban kell erre felkészülniük az intézményeknek, mint amennyire azt korábban gondoltuk.

A földrajzi eltérések nem befolyásolják az autizmus előfordulási arányait, a nemzetközi tapasztalatok alapján határozottan feltételezhető, hogy ma Magyarországon megközelítőleg 100 000 ember él autizmus spektrum zavarral, ennek megfelelően az óvodákban, az általános- és középiskolákban mintegy 16 000 gyermekkel, tanulóval kell számolnunk.

A követendő jó gyakorlatok mellett és ellenére felkészületlenség, rendkívüli nehézségek és kapacitásproblémák tapasztalhatók a magyarországi ellátásban. Ami vonatkozik a korai szűrés, diagnosztika, illetve a közoktatási és szociális szolgáltatások biztosítása terén egyaránt.

Az egyes iránymutató, minőségi szolgáltatások példája nyomán szükségesnek látjuk egy egységes, megbízható közoktatási hálózat kialakítását, amely korszerű módon képes ellátni a diagnosztikával, fejlesztéssel, tanítással, rehabilitációval, a felnőttkorba történő átvezetést segítő életvezetési tanácsadással, speciális munkavállalással, lakhatással kapcsolatos növekvő igényeket. A szülői aggodalmakra és a pontos diagnózisra, illetve felmérésre alapozott szakszerű ellátás megkezdéséig Magyarországon sokkal több időt telik el, mint ami szakmailag indokolt. Emellett joggal feltételezhetjük, hogy sok azoknak a száma, akik a lehetőségek hiányossága miatt nem jutnak pontos diagnózishoz, a tünetek értelmezése nem történik meg, ennek következtében autizmus-specifikus ellátásban sem részesülnek.

¹ Amikor az „autizmus” vagy az autista gyermek, tanuló kifejezést használjuk, ezt az autizmus spektrum zavarok, illetve az autizmussal élő gyermek, tanuló összefoglaló kifejezéseként tekintjük

A magyar közoktatást szabályozó jogszabályok az autizmus spektrum zavart a sajátos nevelési igény körébe sorolja. A nemzeti köznevelésről szóló törvényben már a korszerű, nemzetközi fogalomhasználat jelenik meg:

*„aa) sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló: az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki a szakértői bizottság szakvéleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékos, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, **autizmus spektrum zavarral** vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (tanulási, figyelem-, vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd.”²*

Amint valamennyi sajátos nevelési igény körbe tartozó gyermek és tanuló, úgy valamennyi autizmussal élő gyermek, tanuló egyéni szükségleteinek megfelelő, sérülés-specifikus oktatásban részesülhet attól kezdődően, hogy problémáját diagnosztizálták. A korai gyógypedagógiai fejlesztésben, óvodai, általános és középiskolai ellátásban vesznek részt a többi gyermekkel együtt, vagy külön e célra létrehozott csoportban, intézményben.

A sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók a köznevelési törvény szerinti különleges bánásmód keretében történő közoktatási ellátását a komplex (gyógypedagógiai-pszichológiai-orvosi) vizsgálatokon alapuló szakértői vélemény határozza meg. A szakértői vélemény elkészítése autizmus spektrum zavarok esetében a megyei/fővárosi tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottságok feladata. Maga a szakértői vizsgálat a szülői tapasztalatok összegyűjtéséből, értelmezéséből, illetve a diagnosztikus és képességek felmérését célzó közvetlen vizsgálatokból áll. A bizottság az eredményeket szakértői véleményben foglalja össze, amelyben javaslatot tesz a megfelelő ellátás helyére, módjára (a többi tanulóval együtt vagy külön) és fejlesztési javaslatokkal látja el a szülőket és intézményeket. A szakértői vélemény megküldésén túl a bizottságoknak a nevelési, oktatási intézmények, illetve az autizmussal élő gyermekeket nevelő családok számára további segítséget kell nyújtaniuk. Pl. az egészségügyben kapott vizsgálati eredmények alapján mérlegeli a gyermek „közoktatási helyzetét”. Mivel nem minden esetben található megfelelő autizmus-specifikus ellátás, segítséget nyújtanak a fejlesztés lehetőségeinek megszervezésében, a közoktatásban történő érdekérvényesítésben.

Minden, a „többi gyermekkel, tanulóval együtt nevelhető, oktatható” gyermeknek, tanulóknak joga van a lakóhelyén vagy annak közelében az óvodai vagy iskolai ellátásra.

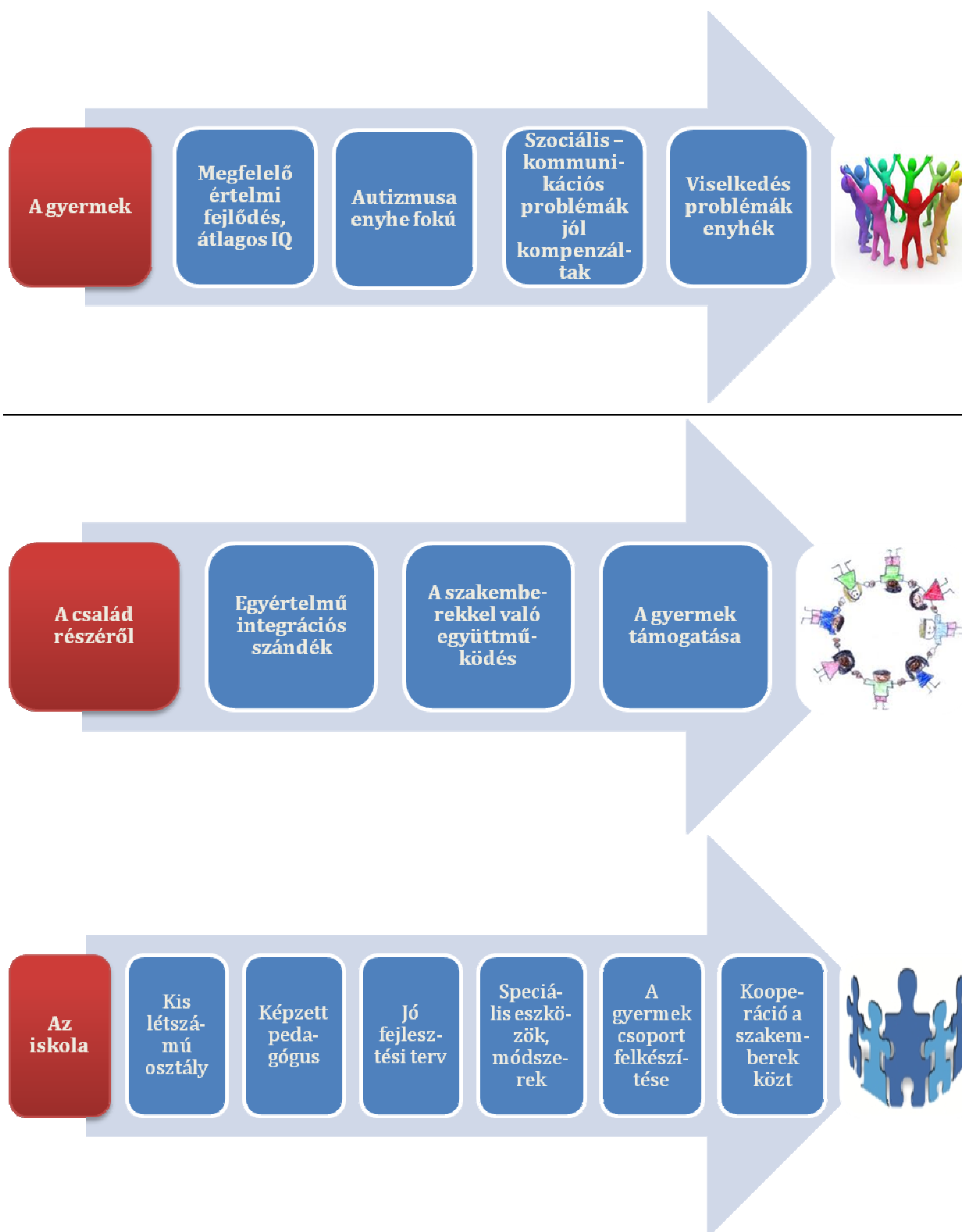
A feladatot az az intézmény láthatja el, amely alapító okiratában felvállalja az autizmus-specifikus ellátást a feladat megnevezésével és a sajátos nevelési igényű célcsoport pontos megjelölésével. Az ellátás szakmai garanciáit (alapelveit, célkitűzéseit, feladatait, eszközöket) a pedagógiai programban meg kell fogalmazni, a személyi tárgyi feltételeket a fenntartónak a jogszabályoknak megfelelően biztosítani kell.

Fontos, hogy az intézmények építsék ki kapcsolatrendszerüket az ellátást vagy a szakemberek felkészülését segítő vagy szupervíziót biztosító szakmai és szakszolgálatokkal. Legtöbb megyében működnek e feladatokat felvállaló egységes pedagógiai szakszolgálatok vagy egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények (EGYMI).

A befogadó nevelés sikere sok tényezőtől függ: a gyermek inklúzióra alkalmas állapota, az iskola felkészültsége, feltételei és a család elkötelezettsége mindenképpen szükséges

²A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 4. § 23.

A befogadó nevelés, oktatás sikerének feltételei³

³ 2/2005. (III. 1.) OM rendelet a „Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról” alapján

MI AZ AUTIZMUS? KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK AZ AUTIZMUSRÓL

"A külvilág számomra egy teljesen érthetetlen, felfoghatatlan zűrzavar, mely nagyon ijesztő. Képek, hangok, zajok és mozgások értelmetlen elegye, mely a semmiből jön és a semmibe tart."

(Ros Blackburn)

Mi az, hogy autizmus spektrum zavar?

A fejlődés olyan összetett zavara ez, amelynek tünetei a kölcsönös kommunikáció, a társas kapcsolatok, a viselkedés és gondolkodás szokatlan tüneteiben nyilvánulnak meg. Az autisztikus spektrum kifejezés azért használatos, mert e sérülés lehet egészen enyhe, de más esetben szélsőségesen súlyos is. A megnyilvánulás formái szintén nagyon változatosak. Sok érintett személy esetében tanulási zavarokkal is társul, míg néhányan átlagos vagy átlag feletti intelligenciával rendelkeznek.

Van-e különbség az autizmus és az Asperger szindróma között?

A szélsőségek ellenére a spektrumba tartozó személyek mindegyikére jellemző a társas kapcsolatok, a kommunikáció és a rugalmas gondolkodás minőségének zavara.

Az autizmus és az Asperger szindróma egyaránt az autisztikus kontinuum része, köztük elsősorban a színvonalbeli különbséget tudjuk megragadni. A spektrum jobb képességű pólusán található személyek, mint az Asperger szindrómások többsége átlagos vagy átlag fölötti intelligenciával, kiváló speciális – pl. matematikai – készséggel rendelkeznek és kevesebb nyelvi problémával küzd. Gyakran folyamatosan beszélnek, bár időnként túl körülményesen, dagályosan. Vannak, akik kiemelkedő verbális készségekkel rendelkeznek, és szívesebben szocializálódnak, mint autizmussal élő társaik. Azonban társas helyzetekben és szervezőkészség terén jelentős segítséget igényelnek, hogy pozitív magatartásuk tartósan fenntartható legyen. Egyes helyzetekben kimondottan nehezen alkalmazkodnak. A spektrumon belüli differenciálás egyrészt fontos diagnosztikai szempont, másrészt azonban az egyes alcsoportok elkülönítésének nehézségei bizonytalanságokat eredményeznek a fogalomhasználat és a probléma lényegét kifejező értelmezés terén. Emiatt már a közeljövőben egy egységes diagnosztikus kategória - autizmus spektrum zavar – használat várható. Az új koncepció az állapotok változatos megjelenési formáit, de természetének egységességét hangsúlyozza, amelyben nem különülnek el élesen a csoportok (pl. Asperger szindróma). Ezzel egyértelművé válik az autizmus spektrum lényege, és a terápiás szükségletek autizmus-specifikus megfogalmazása.

Mikor ismerhető fel?

Mivel általános tapasztalat az, hogy a szülői aggodalmak és a diagnózis megszületése között nagyon sok bizonytalanságban töltött idő telik el, az utóbbi időben egyre erősödő igény mutatkozik az első diagnózis korai életkorban történő felállítására. Megfelelő képzettséggel és tapasztalattal az autizmus másfél-két éves kor körül felismerhető, három éves korban stabilan diagnosztizálható, a kommunikáció, társas viselkedés és a játékban megjelenő korai tünetek alapján. A spektrum „szélei” ebben az időszakban nem biztos, hogy pontosan elkülöníthetők, de a nyomon követés, a fejlesztés megkezdése, a szülők aggodalmaira való reagálás mindenképpen lényeges ebben az időszakban is.

Mik a diagnózis szempontjai?

Általában a társas kapcsolatok, a társas kommunikáció és a fantázia területe sérült. A szakemberek a viselkedés e három fő területét vizsgálja, ha az autizmus gyanúja felmerül. Ezeket összességében a sérülések triászának nevezzük.

A szociális interakciók, azaz a **társas helyzetek**, kortárs kapcsolatok, az érzelmek kölcsönös megosztása gyakran megoldhatatlanul nehéz feladat az autizmussal élő személyek számára. Gyakran mások iránt közömbösnek tűnnek és magányosak. Néhányan viszont túlságosan óvatlanul teremtenek ismeretséget.

Jelentős nehézségek mutatkoznak a **kölcsönös nyelvi és nem nyelvi kommunikációs helyzetekben**: többségük nem érti, vagy félreérti, és pontatlanul használja a szavakat, mimikát, gesztusokat, arckifejezéseket.

Gyakori a minőségileg **változatos érdeklődés és játék, valamint a képzelőerőt is igénylő tevékenységek hiánya**. Jellegzetes például a könyvlapok órákon át tartó pörgetése, ismétlődő furcsa mozgások, vagy tárgyak sorba rakosgatása.

A fenti három fejlődésterület jellegzetes sérülései mellett említésre méltó tünet még az ismétlődő (repetitív) viselkedés és a változásokkal szembeni aktív ellenállás.

Milyen okok állnak az autizmus spektrum zavar hátterében?

A pontos választ, az igazi okot még nem ismerjük. Egyes kutatások szerint fontosak a genetikai adottságok: valószínű, hogy egy genetikai sérülékenységen alapuló agyi fejlődési zavar felelős az állapot kialakulásáért.

Néhány esetben kapcsolat lehet fertőzésekkel, szülési sérülésekkel, idegrendszeri kórképekkel.

Tehát az ok nem az, hogy a szülők tesznek, vagy nem tesznek valamit.

Más-e az autizmussal élő emberek megjelenése?

Az autizmusnak nincsenek látványos fizikai tünetei. Furcsa viselkedésük néha feltűnő lehet, például amikor a kezüket rázzák, megpöcögtetnek bármit, ami mellett elmennek. A látványos testi elváltozások hiánya miatt sokkal nehezebb a környezettel megértetni és elfogadtatni ezt a különös állapotot.

Gyógyítható-e az autizmus?

Sajnos még nem ismerünk olyan hatékony kezelést, amely az autizmus tüneteit megszünteti. A legmegfelelőbb beavatkozás a korai életévekben megkezdett, intenzív speciális fejlesztés, oktatás, amely segíti a képességek kibontakoztatását, szükség esetén felnőttkorban is.

Szükségük van-e a gyerekeknek speciális oktatásra?

Nagyon fontos a korai fejlesztéstől kezdve, hogy a gyermek egyénre szabott, átgondolt pedagógiai program szerint szakszerű oktatásban részesüljön, ha szükséges, még felnőtt korában is. A tanköteles korú gyermekek között van, aki számára ezt legmegfelelőbben az általános iskola tudja biztosítani szakképzett tanácsadókkal együttműködésben. Az autizmussal élő óvodás és iskolás gyermek számára a jól szervezett, zavaró, felesleges ingerektől mentes fejlesztő környezetet biztosító speciális csoport a legjobb választás. A helyszíntől függetlenül, a fejlesztést vállaló intézmény szakembereinek meg kell érteniük a gyermek sérülésének természetét és ennek pedagógiai következményeit.

Az autizmus tünetei az iskolai környezetben rendkívül változatos módon jelennek meg az egyes tünetcsoportokban felmerülő problémák súlyosságának függvényében.

A TÜNETEK ÖSSZEFOGLALÁSA

	Társas kapcsolatok	Kommunikáció	Képzlet és mintha játék
Enyhe	Interakciót kezdeményez; Csoportos helyzetekben nehezen alkalmazkodik; Mások gondolatait nehezen találja ki; Nem empátikus;	Saját érdeklődésének megfelelő témákról beszél; Nem veszi figyelembe a másikat, gyakran akkor is folytatja a mondanóját, ha a társát már nem érdekli;	Megtanult néhány játékszabályt; Nem tud spontán megnyilvánulni;
Mérsékelt	Eltűri az interakciót, de ő maga nem keres társas helyzeteket;	Alapszükségleteit megpróbálja közölni;	Képes társaival együtt játszani és azok tevékenységét utánozni; Játéktevékenysége repetitív,
Súlyos	Nem érdeklődik a társas kapcsolatok iránt; Nincs tudatában, hogy az embereknek különböző gondolatai támadhatnak;	Nem érzi szükségét annak, hogy másokkal kommunikáljon;	Súlyosan sérült a fantáziája, képzelőereje, kreativitása; Nem tudja kiszámítani, mi fog történni;

Lorna Wing continuum elmélete alapján

AMIRE MÉG MINDENKÉPPEN FIGYELNÜNK KELL AZ ISKOLÁBAN

A gondolkodás és a viselkedés furcsaságai komoly problémát jelenthetnek egy autizmussal élő gyermek számára egy osztályban. Azonban ezek egy része éppen a gyermek erősségei közé sorolható. Ha ezt a pedagógus felismeri, akkor a megfelelő módszer alkalmazásával megtalálja az utat az autizmussal élő gyermek eredményes tanításához, fejlesztéséhez.

- **Szűk körű, megszállott érdeklődés**

Ez esetenként oly mértékű, hogy a gyermek képtelen bármi másra összpontosítani, de az adott témában valóságos kis szakértő. Meg kell találni a módját, hogyan közelítsünk egyéb témákhoz az ő érdeklődésén keresztül. Ne akarjunk megszabadulni a mániájától! Egyrészt nem fog sikerülni, másrészt másik jön majd a helyébe. Inkább használjuk ki ahány módon csak tudjuk. Egy pedagógusban sok kreativitás rejlik, éljünk vele!

- **Az azonossághoz való ragaszkodás**

A gyermeket hatalmába keríti egy olyan érzés, hogy bizonyos dolgokat mindig ugyanúgy, vagy ugyanott csináljon, saját szempontjai szerint. Ezek a szempontok számunkra sokszor megfejthetetlenek. Pl. a gyermek érkezéskor a polcokon lévő játékokat, eszközöket átrendezi. Nekünk valószínűleg fel sem tűnt, hogy tegnap a piros maci volt a baloldalon és a kék autó pedig jobbról a második volt. Nekünk mindegy, neki nem. Muszáj visszatennie ezeket olyan sorrendbe, ahogyan ő látta. Ez nem zavar senkit, engedjük meg neki. Egy tipikus fejlődésű gyermek érdeklődését valószínűleg egy új játék kelti fel. Az autizmussal élő gyermek szinte biztos, hogy a már jól ismertet választja. Nem szeretik a változást, az számukra bizonytalanságot jelent, mely szorongáshoz vezet.

- **A tárgyaknak csak egy részlete érdekl, nem maga a tárgy**

Ezt a szakirodalomban Centrális Koherencia Deficitként találjuk meg. Az autizmussal élő gyermek széles mosollyal közelít felénk. Kellemes érzés fut rajtunk végig: nekem örül, szeret engem! Sajnos a valóság sokszor kiábrándító. A gyermek nem az adott személynek örült meg, csak meglátott valamit rajta, ami felkeltette az érdeklődését. Talán megcsillant a szemüvege, fülbevalója, vagy valamilyen kép volt a pólóján. Csak ezt a kis részletet érzékelte, ennek örült meg. Egy autista lány úgy magyarázta ezt, hogy képzeljük el, amint pl. egy alufólia hengerébe belenézünk. Nem látjuk az egész konyhát, csak pl. a villanykapcsolót vagy a kenyérpíró gombjait. Ez az oka annak, hogy nem tudnak tárgyakat, fogalmakat összekapcsolni. Ezért nem szokványos módon játszanak a játékokkal, az eszközöket nem biztos, hogy rendeltetésszerűen használják. Pl. a kisautót sok esetben nem tologatják, inkább a kerekeit forgatják, a könyvekben található információkból nem a lényegeseket emelik ki.

- **Szenzoros torzulás és hiperszenzitivitás (túlérzékenység), túl sok/erős inger**

Az autista gyermek nagyon érzékeny lehet olyan ingerekre, melyeket mi észre sem veszünk. Kimondottan nehéz megértenünk és elfogadnunk olyan dolgokat, melyeket mi magunk nem érzékelünk, de ebben az esetben valós túlérzékenységről, és nem „hisztiről” van szó, mely bármely érzékszervüket érintheti. Sok autista gyermek bizonyos zajokat elviselhetetlennek tart (pl. porszívó, vagy akár amikor a fűtés bekapcsol). Úgy tűnik, mintha a hangos zajok zavarnák őket, viszont ők maguk sokszor szinte kiabálva beszélnek. Másokat bizonyos fények (neon) zavarnak. Ezeket mind kiküszöbölhetjük, ha már megismertük a gyermeket, és tudjuk, hogy mi irritálja. Ha segít, használjunk bátran fejhallgatót, fül dugót, napszemüveget. Pl. előfordul, hogy nem hajlandók

bizonyos ruhadarabokat felvenni, mivel azok viselése - bármilyen hihetetlen - fáj nekik. Ha azt látjuk, hogy a gyermek feszült, odamegyünk hozzá, beszélünk hozzá, megöleljük, próbáljuk megvigasztalni, de ezzel csak tovább ingereljük, fokozzuk a szorongását, tehát ezt mindenképpen kerüljük. A szorongás és idegesség egyre fokozódhat a nap során, majd egyszer csak robban. Nagyon fontos, hogy figyeljünk az intő jelekre egész nap, hogy be tudjuk azonosítani a kiváltó okokat, és próbáljuk ezeket elkerülni.

- **Irracionális félelmek, fóbiák**

Az autista gyermek félhet olyan dolgoktól, tárgyaktól, helyzetektől, melyek számunkra semmiféle fenyegetést nem jelentenek, pl. sikítanak félelmükben, ha a mosdóban beindul a ventilátor, vagy valamilyen színű, textúrájú talajra nem mernek rálépni.

- **Repetitív**

- **mozdulatok:** autista gyermekeknél gyakran megfigyelhetők bizonyos sztereotip mozdulatok, pl. kezükkel röpködő mozdulatokat tesznek, vagy előre-hátra ringatóznak.
- **beszéd:** a gyermek egy-egy kifejezést, szót újra és újra megismétel, vagy egyfolytában saját érdeklődési köréről beszél tekintet nélkül arra, hogy másokat ez nem érdekel, vagy már rég lezárták az adott témát.
- **tevékenységek:** pl. kockák egymásra pakolása, ceruzák, kisautók sorba rendezése újra és újra. A rutin és a rend szeretete és az erre való igény következtében az autista gyermekek gyakran kimondottan precízek. Szívesen végeznek olyan repetitív tevékenységeket, melyeket a többiek unalmasnak tartanak.

- **A közös figyelem hiánya**

Ha valamit próbálunk megmutatni egy autista gyermeknek, általában nem követi tekintetével az ujjunkat. Nehezen irányítható a figyelme, de ha sikerült lekötni, utána már feloldani nagyon nehéz.

- **Információ feldolgozás**

Az autista gyermeknek jóval hosszabb időre van szüksége ahhoz, hogy a különböző csatornákon érkező információt feldolgozza, különösen, ha beszédről van szó. Ezért nagyon fontos, hogy ezt ki tudjuk várni, és adjunk elég időt a gyermeknek, hogy reagáljon.

- **„Tudat-teória” gyengesége**

Az autista gyermek azt hiszi, hogy amit ő tud vagy gondol, azt mások is tudják, illetve ugyanúgy gondolják. Nem tudják beleképzelni magukat más helyébe, nem tudják kiszámítani, hogy egy-egy cselekedetük hogyan hat másokra.

- **Sziget-szerű képességek**

Kimondottan egyetlen teljesítményt nyújthatnak, pl. rendkívüli képességeik vannak a matematikában, az anyanyelvvél viszont alig boldogulnak, vagy éppen fordítva. Ha egy autista gyermek 'a' témában rendkívül tájékozott, nem feltételezhetjük, hogy hasonlóan eredményes lesz 'b' vagy 'c' téren is. Nehezen tudnak koncentrálni. Ha egy tanórán a tudnivalók zöme csak auditíve hangzik el, akkor az autista gyermek számára az információ nagy része elvész.

- **A memória sajátosságai**

Az autista gyermekeknek esetenként rendkívüli memóriájuk van. Pl. egyetlen alkalommal látnak egy rajzfilmet, majd másnap képesek pontosan, akár szóról szóra felidézni. Ezt a tanításban fel lehet használni, de tisztában kell lennünk azzal, hogy az esetek többségében csak ismétlésről van szó. El tudja ismételni, amit hallott, de sajnos nagy részét nem érti.

- **Merev, rugalmatlan gondolkodás**

Ezeknek a gyermekeknek gondot jelent a változások kezelése, ezért gondosan meg kell terveznünk az átmeneti időszakok (tanórák közti szünetek, ebéidő, szabadfoglalkozás) struktúráját. Újabb

probléma számukra, ha a vele kapcsolatban lévő pedagógusok hasonló helyzeteket, feladatokat eltérően kezelnek, illetve várnak el. Ezért rendkívül fontos, hogy a felnőttek pontosan egyeztessenek egymással.

Az autista gyermekek sok esetben nem tudják, mi az a tapintat, még annyira sem, mint kortársaik. Azt mondják, amit gondolnak, ezzel esetenként megbánthatnak másokat. Emiatt a gyermek durvának, neveletlennek tűnhet. Ha ezzel tisztában vagyunk, könnyebben megértjük és elfogadjuk a hasonló helyzeteket.

- **Társas helyzetek bizonytalan kezelése**

A legtöbb Asperger szindrómás gyermek szeretne barátokat, szívesen részt venne társai tevékenységében, azonban nehezen érti a csoport viselkedését, szabályait, dinamikáját. Emiatt gyakran válnak csúfolódás, erőszak tárgyává. Fokozottan ügyelnünk kell azokra a gyermekekre, akiknél ez fennáll, a pedagógusok feladata, hogy ettől megóvják őket, hiszen ők maguk erre nem képesek.

Egyeseknél problémát okoz a szemkontaktus felvétele, illetve megtartása, ami mások számára akár bántó is lehet, ha nem tudják az okát. Nem érzékeli azt sem, hogy bizonyos privát térre van szükségünk, emiatt sokszor túl közel állnak a másikhoz. Ez kellemetlen, esetleg fenyegető is lehet.

Nem értik a testbeszédet, és mások érzéseinek felismerése is nehéz számukra, nem érzékelik, ha valaki pl. mérges, ideges.

Speciális érdeklődés jellemzi őket, mely mániává nőheti ki magát, és nem értik, hogy másokat az a bizonyos dolog miért nem érdekel.

- **Sérült kommunikációs készségek**

Lehet, hogy ezeknek a gyermekeknek rendkívül bő, választékos szókincsük van, kommunikációjuk mégis furcsa, mesterkéltséges, modoros. Gyakran szó szerint értelmezik, amit mondunk nekik, nem értik a viccet, a metaforákat, nem érzékelik a gúnyt, iróniát. Gyakran csak saját érdeklődési körükbe tartozó témáról beszélnek, ügyet sem vetve arra, hogy társait ez érdekli vagy sem. Kevés intonációval, sokszor túl hangosan beszélnek.

- **Koordinációs problémák**

Mozgásuk, testtartásuk emiatt furcsa, időnként esetlen, sportteljesítményüket befolyásolhatja. Ez egy újabb ok, ami miatt gúnyolódás tárgyává válhatnak.

AZ AUTIZMUSBARÁT ISKOLA KIALAKÍTÁSA

„Gyakran feltesszük a kérdést: Miért kell nekem mindezt megcsinálnom a csoportomban EGYETLEN gyermekért? Hisszük, hogy ezek az ötletek és stratégiák a csoport minden gyermeke javára válnak.” (Beanev J., Kershaw P)

Az első lépés a megértés, megismerés

Az autizmussal élő gyermekek esetében a fent részletezett sajátosságokat az elvárásoknál, illetve az értékelésnél figyelembe kell vennünk. Úgymint:

- Milyen módszerrel közvetítjük az információt feléjük?
- A nyelvi és kommunikációs nehézségeket oldanunk kell.
- Az implicit, mások számára egyértelmű dolgokat explicit módon kell megtanítani.
- Az általánosítás nehézséget okoz, emiatt nem látnak összefüggéseket a dolgok között, egyes fogalmakat izoláltan értelmeznek, a tanultakat nem tudják más szituációban is alkalmazni.
- Komoly eltérések lehetnek a teljesítményükben a különböző területeken.
- Nehézségeik vannak a hallott szövegek megértésében, illetve a szó szerinti értelmezés is problémát jelenthet.
- A fogyatékoság triászának megléte a következő sajátos szükségleteket feltételez:
 - Struktúrára való igény
 - Segítség- igény társas helyzetekben
 - Hallott információk feldolgozása és önmaguk nyelvi kifejezése terén mutatkozó nehézségek kompenzálásának igénye
 - A tananyag feldolgozás sajátos módjainak egyénre szabott kialakítása
- Ne feledkezzünk meg arról, hogy a gyermek valószínűleg nincs tudatában annak, hogy szorong és gyűlik benne a feszültség – figyeljünk oda a kiváltó okokra és az intó jelekre.

Alapelvek

- Új ismeretek, szavak, fogalmak bevezetésekor mindig használjunk vizuális segítséget és a tananyag feldolgozását segítő módszereket, segédeszközöket (lásd később)
- Strukturáljuk a tevékenységeket
Minden tevékenységnél tegyük világossá, érthetővé annak elejét és végét, a menetét, szabályait. Pontosan értse a gyermek, hogy mit kell csinálnia, és mennyit, még mielőtt elkezdené. A nyitott

feladatokat lehetőleg kerüljük. A feladat végét jelezzük valamilyen módon (hanggal, órával). Ez minden olyan gyermeknek hasznos, akinél a figyelem átvitel, vagy a feladatok befejezése problémás. Az időjelzőt (pl. a konyhából ismert tojásfőző óra) nem csak feladatoknál, egész nap használhatjuk.

- **Kis lépések**
Tevékenységeknél, feladatoknál, fejlesztő foglalkozásokon lassan, lépésenként haladjunk. Több lépésből álló, összetett feladat egy-egy részletét, pl. a befejező mozzanatokot végeztessük el, fokozatosan haladva a lépések önálló megoldásáig. Szorongást okozhat, ha azt látja, hogy bonyolult, hosszú feladatot kell megoldania.
- **Gyakorlatias és konkrét**
Ez különösen fontos új készségek, feladatok bevezetésekor. Mutassunk be pl. egy már kész mintadarabot, vagy mutassuk be pontosan mit/hogyan kell csinálni, esetleg legyen a feladat része az, hogy egy felnőtt is közreműködik.
- **Bejósolható a nap**
Gondoskodjunk róla, hogy a vizuális napirendben látható tevékenységek a megfelelő sorrendben valóban megvalósuljanak a nap folyamán. Természetesen előfordulhatnak váratlan helyzetek, változások, ezeket alaposan magyarázzuk el. Ezeket is jelöljük a napirendben. A kiszámíthatóság rengeteget segít az autizmussal/Asperger szindrómával élő gyermekeknek. Ha valami előre feltételezhető, hogy bizonytalan, jelölhetjük pl. egy kérdőjellel, utalva arra, hogy valószínűleg ilyen is lesz, de nem tudjuk pontosan mikor.
- **Világos, egyszerű nyelvhasználat**
Nagyon fontos, amikor megmagyarázunk valamit, vagy utasítást adunk. Ne eresszük túl bő lére a mondandónkat, ne használjunk felesleges szavakat. Kerüljük az ilyen mondatokat: „Mielőtt előveszitek a kifestőkönyveteket, először tegyétek a helyére a gyurmát!” Ez természetesnek hat, és a legtöbb gyermek számára nyilvánvaló, de autizmussal élő gyermekek számára kaotikus. A helyes utasítás ebben a helyzetben: „Tedd helyére a gyurmát! Vedd elő a kifestőkönyvedet!”

Az iskolai környezet

Az autizmussal élő gyermekek figyelme nehezen irányítható, és könnyen elterelődik. Ezért meghatározó szerepe van az őket körülvevő környezetnek.

Az alábbiak nem csupán az autizmussal élő gyermekek viselkedését és fejlődését befolyásolják pozitívan:

- A tanteremben egyértelműen, fizikailag legyenek elválasztva a különböző tevékenységek helyszínei.
- Az autizmussal élő gyermek (ülő)helyének kijelölésekor vegyük figyelembe, hogy minél kevesebb inger érje, ami elvonhatja a figyelmét.
- A környezet legyen strukturált, szervezett, letisztult, ahol csak a legszükségesebb dolgok, eszközök vannak szem előtt.
- Legyen saját munka asztala (ha erre nincs elég hely, a gyermek neve/jele mutassa, hogy ki hol foglalatoskodjon).

- Az elvárt viselkedést jelző vizuális emlékeztetők legyenek jól látható helyen.
- Felcímkézett (rajzzal, jellel ellátott), rendben tartott eszközökkel tevékenykedjünk.
- Az adott feladathoz szükséges eszközök legyenek könnyen hozzáférhetőek, a nem használatosak látótéren kívül legyenek elhelyezve.
- Ha az osztályterem mégis kaotikus, és egyszerűsítése, strukturáltsága nem megoldható, mindenképpen legyen az épületben egy olyan hely („nyugi-szoba”), ahol az autista gyermeket izolálhatjuk, ha a nagy zaj, nyüzsgés számára elviselhetetlenné válik.

Néhány konkrét javaslat a környezet kialakításához

- Az iskola vezetése gondoskodjon róla, hogy az iskola minden dolgozója tudjon róla, hogy egyes tanulóknak autizmus spektrum zavara van. Minden dolgozó alatt szó szerint MINDEN dolgozót értsünk (osztályfőnökök, szaktanárok, pedagógiai, gyógypedagógiai asszisztensek, gyakorlaton levő egyetemisták, konyhai dolgozók, portások, takarítók, karbantartók)! Sőt, nem elég csupán annyit tudni, hogy van ilyen, tisztában kell lenni a probléma lényegével, természetesen különböző mélységben. Ha ez megvalósul, már tettünk egy fontos lépést afelé, hogy e tanulók iskolában töltött ideje a lehető leggördülékenyebbé váljon (jelen kiadvány is éppen e célból készült).
- Az autista tanulók esetében szánjunk elegendő időt arra, hogy az iskolaépületet jól megismerjék, akár színekódolt térképet is készíthetünk nekik, hiszen a vizuális segítség sok esetben nélkülözhetetlen számukra (részletesebben lásd később). Az ilyen jól elhelyezett térképek minden tanulónak és dolgozónak hasznosak lehetnek, mivel sok iskola kész labirintus. Ne felejtjük el külön jelölni a diákok által nem használható helyiségeket (tanári szoba, konyha, raktár, stb). A tájékozódást a közismert „most itt állsz” jellel segíthetjük. Egy ilyen térkép felesleges szorongást előzhet meg, illetve magabiztosságot nyújt.
- A szabadidő, szünetek helyszíneit is jelölnünk kell, pl. rajzoljuk fel, hogy hol kell tartózkodni szünetben, az étkezőben a várakozás helyét, stb. Ugyanígy jelöljük napirendjében, hogy mivel foglalkozzon szünetben, illetve a választási lehetőségeket is jelöljük.
- A különböző termek, helyiségek funkcióját a feliratokon kívül más módon is jelöljük (rajz, kép, piktogram), ezzel előre jelezzük, hogy az adott helyen milyen jellegű tevékenység folyik, és ennek megfelelően mi az elvárt viselkedésforma.
- Az elvárt viselkedésformát világosan jelezzük főként olyan helyeken, ahol biztonsági szempont is felmerül. Nagyon fontos, hogy ezeket mindenki értse, tehát a vizuális segítség itt is elengedhetetlen.
- A tantermeken kívül is fontos jelezni a különböző funkciókat, mint pl. hogy hova kerüljön a kabát, a váltócipő, hol van ivókút a folyosón, stb.
- Saját magunkon is tapasztaljuk, hogy jobban tudunk dolgozni rendezett, letisztult környezetben. Az autista gyermekek számára rendkívül zavaró, ha felesleges tárgyak, képek vannak a látóterükben. Ezért csak az adott tevékenységnél használt eszközök legyenek mindig az asztalon, padon, minden más elvonja a gyermek figyelmét.
- Ezek a tanulók extrém mértékben lehetnek érzékenyek különféle zajokra, fényekre. Ezt első hallásra szinte el sem hisszük, mert olyan, számunkra mindennapos dolgokról van szó, melyeket mi észre sem veszünk. Meg kell próbálnunk beazonosítani, hogy pontosan mi az, ami zavarja őket. Sokszor az ilyen ingerek megszüntetésére nincs lehetőség, meg kell tehát találnunk a módját, hogyan oldhatjuk meg mégis a helyzetet, hiszen nem csupán kellemetlenségről van szó, az adott gyermek

sámára a helyzet elviselhetetlenné válhat. Sokszor egy egyszerű fűldugó, vagy napszemüveg csodákra képes!

- Ha pl. felső tagozatban a gyermekek maguk választhatják ki, hogy hol üljenek az órákon, az autista gyermek itt is segítségre szorul. Legyen kijelölve a helye minden általa használt helyiségben. Ne tegyük ki olyan helyzetnek, hogy meg kelljen küzdenie társaival egy adott helyért, hiszen erre sokuk nem képes, ezzel nem kívánt helyzeteknek adnánk teret.
- A tanteremben biztos tájékozódást, ez által biztosságot nyújt, ha jelölve van pl. az, hogy melyik a padja, széke, hova tegye kabátját (fogas, szekrény), stb.
- Vannak autista gyermekek, akiknek hasznos, ha a padon is jelezzük, hogy hol van a helye a dolgainak, könyv, füzet, tolltartó, stb.

Az autizmusbarát környezet kialakításának egyik legfontosabb eszköze a vizuális támogatás

Az autizmusbarát vagy protetikus környezet kialakításával cél, hogy a tér- idő szervezése nyújtson minden gyermek számára látható és érthető információt arról, hogy:

Mit kell vagy mit lehet csinálni?
Hol?
Mennyi ideig?
Mi lesz a következő tevékenység?

A napirend.

Miért használjunk vizuális napirendet?

Képesé teszi a gyermeket arra, hogy:

- a napirend struktúráját kövesse verbális instrukciókra és szociális jelzésekre történő támaszkodás nélkül;
- támpontja legyen, azáltal csökkenjen a feszültsége, fokozódjon biztonságérzete;
- elkerülje a felnőttel szembeni konfrontációt a számára kevésbé kedvelt tevékenységre készítés esetén;
- felkészüljön a változásra, változatos tevékenységeket végezzen, csökkentse a kényszeres állandósághoz való ragaszkodást vagy repetitív készítéseket;
- összekösse az elvárt viselkedését a napirendben jelölt tevékenységgel;
- több lépésből álló önálló tevékenységeket végezzen.

A napirend láthatóvá tétele

- A napirend a hellyel és idővel kapcsolatos információk érthető közlésére szolgáló vizuális segítő eszköz, a téri és időbeli tájékozódás összekapcsolása. Megmutatja, hogy **MIT? HOL? MIKOR? MILYEN SORRENDEN?** kell tenni.
- A szimbólumpár egyikét az adott tevékenység helyszínén helyezük el megmutatva ezzel annak helyét, a másikat pedig a gyermek napirendjén.
- Így ért bennünket: mutatjuk, rögzítjük, nem csak mondjuk!
- A szóbeli megértést támogató, helyettesítő eszköz a gyermekek számára pl. képes órarend, piktogramos részletes napirend, fotós napirend, tárgyias napirend.

Az

- Az iskolában töltött idő sokkal könnyebbé tehető az autista tanulók számára, ha rendszeresen ismétlődő rutinok alapján szerveződik. Ez kiszámíthatóvá teszi a napját, ezáltal csökkenti szorongását. A hagyományos órarend helyett ha szükséges, alkalmazzunk képes napirendet.
- Meg kell tanítani az autista tanulónak, hogy a nap folyamán hogyan és kitől kérhet segítséget. Ez legyen mindig teljesen egyértelmű, hiszen ők nem tudnak olyan rugalmasan reagálni különböző helyzetekre.
- Azonban az iskola életében előfordulhatnak váratlan események, órarendi változások. Ezekre is fel kell készülni, meg kell tanítani a „változás” kártya használatát, hogy éles helyzetben elkerüljük a komolyabb konfliktust.
- A tanórai rutinok mellett ugyanilyen fontos a szünetek, ebédidő, játékidő strukturálása is. Ami a többi tanulónak örömteli szabadságot, az az autista gyermeknek szorongást, stresszt okoz. Mivel nem elég rugalmasak, nem tudnak könnyedén váltani a tanórai rutin után pl. szabadfoglalkozásra. Nekik olyankor is meg kell mondanunk, hogy mivel töltsék az idejüket. Természetesen kínálunk fel választási lehetőségeket, de segítenünk kell őket szabadidejük eltöltésekor is.
- Amíg a rutinok ki nem alakulnak, mindenképpen szükség van plusz segítségre. Ha a különböző órák más-más tanteremben vannak, egy asszisztens kísérje át az egyik helyről a másikra. Ha már magabiztosabb, akkor ki lehet alakítani egy rendszert az osztályban, beosztás szerint mindig egy osztálytárs segítsen az autista tanulónak.
- Hasonlóképpen járjunk el étkezéseknél is, mindig legyen valaki, aki odafigyel az autista tanulóra, még ha csak indirekt módon is. Ne engedjük, hogy elé álljanak a sorban, ügyeljünk rá, hogy valóban megeszi az ebédet, stb.
- A tanórákon kívüli idő eltöltéséhez hasznos segítséget nyújtanak az úgynevezett szociális történetek (lásd később).
- A kitartó, ismétlődő kérdezgetés az tanítási nappal kapcsolatban annak a jele, hogy még nem érzi magát biztonságban, visszaigazolást vár. Beszéljük át vele reggelenként az aznapi órarendjét, és szoktassuk rá, hogy a következő lépést maga is meg tudja nézni, nincs szükség a sok kérdésre.
- A sok segítség és előkészület ellenére is előfordul, hogy nagyon feszült, szorong, képtelen egy-egy helyzettel megbirkózni. Tegyük lehetővé, hogy ilyenkor kimehessen a tanteremből. Legyen egy olyan csendes helyiség az iskolában, ahova ilyenkor elvonulhat, megnyugodhat. Ilyenkor az igények nagyon egyediek, van, aki szeretne kicsit lefeküdni, van, akinek a zenehallgatás, vagy séta segít. A pedagógiai/gyógypedagógiai asszisztens végig maradjon a tanulóval, és igyekezzen minél előbb megnyugtatni, majd kísérje vissza a tanterembe.
- Az autista tanulók mélyen belemerülhetnek egy-egy tevékenységbe, különösen, ha az érdekli őket, és kimondottan nehezükre esik megszakítani azokat. Ezért fontos, hogy valamilyen módon figyelmeztessük őket az idő tényezőre. Praktikus segédeszköz ilyenkor pl. a konyhából ismert tojásfőző óra.
- Idősebb tanulóknál, és főként középiskolában már elvárható, hogy a tanuló felelőssége legyen az órarend követése. Azonban ezt újra és újra tudatosítani kell bennük. Előfordul, hogy tanévkezdéskor látszólag előlről kell kezdenünk mindent. Ez természetesen nem így van, hamar előjönnek a rutinok, de kontrollra mindvégig szükség van.

Tevékenységek megszervezése vizuális segítséggel

Miért használunk vizuális eszközöket a tevékenységek megszervezéséhez?

A folyamatábrák, „kódos feladatok” forgatókönyvek, konkrét utasítások egy adott feladat vagy tevékenység megtanulásához, rögzítéséhez. Képesse teszi a gyermeket, hogy:

- pontosan megismerje, mit kell csinálnia, mennyi „dolga” van, mik a tevékenységek lépései, mi történik, ha a végére ér;
- megtanuljon fontos rutinokat, készségeket az önálló feladatvégzés terén;
- önállóan végezzen el feladatokat;
- kövesse, átélje az elért teljesítményeit;
- megértsen több elemből, lépésből álló utasítást.

Folyamatábrákkal és a tevékenységekhez szükséges eszközök sorba rendezésével előrevetítjük, vezetjük a tevékenységek lépéseit és a lépések mozzanatainak sorrendjét. A folyamatábrák a gyermek képességeihez igazodnak, a feladat önálló elvégzését lehetővé tevő megfelelő számú információt közvetítenek.

A tanulási folyamatok segítése

Nem lehet eléggé hangsúlyozni a vizuális támogatás fontosságát.

A mellékletekben néhány olyan ábrát mutatunk be, melyek használatával nem csak az autista gyermekek tanulása lesz eredményesebb, ezek mindenki számára remekül használható segédeszközök.

Az ábrák gondolataik, tudásuk rendszerezésében, illetve a helyes viselkedés kialakításában segítik a tanulókat. Tisztázzák a gondolkodást és a megértést. Az autista tanulók számára sokszor gondot jelent, hogy hogyan is kezdjenek neki egy feladatnak, vagy egy-egy szituációban hogyan is viselkedjenek, de egy ismert struktúrát remekül tudnak használni. Az ábrák segítenek nekik kapcsolatot teremteni az információk között. Fontos számukra az is, hogy viselkedésükről értékelést, visszajelzést kapjanak, így tudják megtanulni, hogy mi a helyes. A mellékletekben bemutatott sablonok, tetszőleges módon formálhatók, , kiegészíthetők, változtathatók.

A taneszközök adaptálása

- Tankönyvek átalakítása: egyszerűsítés, vázaltszerű feldolgozás, lényeges tartalmak kiemelése. Az ábrák, képek segítik a feldolgozást.
- Szótár, kifejezések, fogalmak gyűjteménye, magyarázata.
- A munkafüzetek, füzetek vezetésének segítése: pl. jelöljük, hogy hova kell írni, mekkora betűkkel, hol kell elhelyezni egy matematikai műveletet stb.
- Nagy segítség a feladatok, házi feladat jegyzetelése, emlékeztetők készítése, beleragasztása a füzetbe.
- Amennyiben a kézírás sikertelen, alkalmazzunk számítógépet.

A társas helyzetek kezelésének tanítása

- *Szociális történetek*

A szociális történetek olyan rövid történetek, amelyek célja a szociális információk megosztása, feldolgozása. Írhatják szülők, szakemberek de maguk a gyermekek is, az autizmussal élő emberek szociális készségeinek fejlesztésére. Segít felkészíteni a gyermekeket váratlan helyzetekre, azok megértésére, megoldások értékelésére.

- *Mások jobb megértésének segítése („elmeolvasási” képesség fejlesztése)*

Mások érzelmeinek, szándékainak, vágyainak, gondolatainak megértését segíthetjük elő képek, ábrák segítségével. Mások megértése alapján taníthatjuk a társas viselkedések és a kommunikációs rutinjait.

- *Énkönyv*

A társas helyzetek, emberi viszonyok, kapcsolatok megértésének, nehézségei miatt sok kudarc éri az autizmussal élő gyermekeket. E kudarcok miatt önértékelésük csökken. Az énkönyv a gyermek életének eseményeit, adatait, élményeit rögzíti, de helyet kaphatnak benne viselkedésre vonatkozó szabályok is. Olyan képes-szöveges naplóról, adatbankról van szó, mely segítséget nyújthat az autizmussal élő gyermek számára önmaga megismerésében, illetve a saját magáról való tudásának rendszerezésében, valamint a környezetet is segíti a gyermek alaposabb megismerésében

- *A viselkedési szabályok*

Készíthetünk egyértelmű szabályokat a megfelelő viselkedés megszervezésére, a figyelem fenntartására, segítségkérés módjának megválasztására. Ezek lehetnek írott kártyák vagy rajzolt piktogramok, amelyeket a gyermekek magukkal hordhatnak.

Kommunikációs készségek fejlesztése

Jól beszélő gyermekek esetében az alapvető probléma nem a beszéd hiánya vagy zavarai, hanem a kommunikációs szándék, kommunikáció funkciójának megértése terén mutatkozó sok esetben súlyos zavar. Szükség lehet a beszédértés és beszédhasználat fejlesztésére, a metakommunikáció megértésének és használatának színesítésre. Beszélő gyermekek esetében is felmerülhet, hogy a beszélt nyelvet kell kiegészíteni alternatív kommunikációs eszközökkel, mint fényképek, rajzok, szóképek. Adott esetekben szükség lehet a képkártyacsere módszer (Picture Exchange Communication System – PECS) alkalmazására is.

A kommunikáció vizuális támogatása

A cél, hogy a gyermekek kommunikációja mind a megértés mind a kifejezés terén jól funkcionáljon.

A beszédet helyettesítő/kiegészítő eszközök célja:

- A környezet befolyásolása
- Igények, szükségletek kifejezése
- A beszédfigyelem koncentrálsának segítése
- A metakommunikációs kísérlet hiányának kompenzálása
- Kezdeményezés, kölcsönösség fenntartása
- A gyermek számára fontos tárgy vagy tevékenység kérése
- Visszautasítás!
- Információ, válaszadás
- Élmény megosztás
- Segítségkérés

VISELKEDÉSPROBLÉMÁK ÉS KEZELÉSÜK AZ ISKOLÁBAN

„...ha csak utalnak valamire, azt nem értem. Nagyon szó szerint értem ezeket a dolgokat. Ha azt mondja valaki, hogy hagyjak abba valamit, azonnal abbahagyom. De azután megint csinálom, mert azt nem mondták, hogy ne csináljam újra. Csak annyit, hogy hagyjam abba.” (Ros Blackburn)

Az iskolákban vagy a családban

nagyfokú feszültséget, tehetetlenséget vált ki a kirívó viselkedés.

Erről mindenképpen tudnunk kell, hogy általában nem akar a gyermek szándékosan bántani más, vagy károkat okozni. Inkább arról van szó, hogy az autizmussal élő gyermekek nem, vagy kevésbé hatékonyan tudják kommunikálni azt, ha rosszul érzik magukat, feszültek, valamit nem értenek, zavarja őket valami. Ez így van a beszédet használók többségénél is.

A legjobb az, ha megtanuljuk azt, hogy a kirívó viselkedésnek is van oka, például:

- szenzoros túlérzékenység, vagy élménykeresés (zajok, fények, szagok, stb.);
- fizikai, fiziológiai okok (betegség, rossz közérzet, fájdalom, alvás-ébrenlét egyensúlyának felborulása stb.);
- a rigid helyzetkezelésből adódó problémák (állandósághoz való ragaszkodás, a helyzetnek megfelelő tanult viselkedés alkalmazásának nehézségei stb.);
- társas viselkedés vagy a kommunikációs készségek zavaraiából eredő nehézségek (megfogalmazódott vágyak, kérések, információk megfelelő módon történő kifejezésének, mások vélekedésének, szempontjainak megismerési, követési zavarai stb.).

A különböző okok ellenére a viselkedéses válaszok sok esetben azonosak, emiatt azok megfejtése körültekintő, kitartó, fáradtságos munkát igényel. A problémák enyhítésére tett megoldásaink viszont akkor lesznek hatékonyak, ha az okokra fókuszálunk.

Néhány példa, amivel megelőzhetjük a viselkedésproblémákat:

- Biztosítsunk határozottan tervezett struktúrát, legyen kiszámítható a tevékenységek sorrendje.
- Támogassuk a strukturálatlan idő, pl. szabadidő eltöltésének megtervezését.
- Az elvárásokat, követelményeket a gyermek állapotának megfelelően határozzuk meg.
- Alkalmazzunk egyértelmű viselkedési szabályokat.
- Használjunk képsorozatokat, én-könyvet, személyes naplót a szociális készségek fejlesztéséhez.
- Tanítsunk konkrét, megfelelő jelzéseket, adott helyzetekben elvárt viselkedést.
- A pozitív viselkedést jutalmazzuk, jutalmazzuk, jutalmazzuk....

Iskolai erőszak

Az iskolai erőszak megnyilvánulási formái szerint 5 fő kategóriába sorolható:

- fizikai (fizikai fájdalom okozása, lopás)
- verbális (csúfolódás, beszólások, gúnyolódás, „szívatas”)
- nem verbális (szemforgatás, bántó mimika, gesztusok, „levegőnek nézés”)
- indirekt (rosszindulatú pletykák terjesztése, kiközösítés)
- kiber-erőszak (rosszindulatú e-mailek, sms-ek küldése, közösségi oldalakon hamis, esetenként megbotránkoztató információk közlése)

Létezik egy úgynevezett fordított iskolai erőszak is. Erről mindenképpen szót ejtünk, mert az autista tanulók ennek tipikus áldozatai lehetnek. Arról van szó, amikor valakit rávesznek, kényszerítenek - általában fenyegetéssel – valamire, amit magától sosem tenne meg (lopás iskolatársaktól, saját étel, pénz átadása, társadalmi normákkal nem összeegyeztethető cselekedetek, stb.).

Az iskolai erőszakot általában könnyedén megkülönböztethetjük az ártatlan diákcsínyektől, természetes konfliktusoktól, baráti évődésektől.

Autizmussal élő tanulók szüleinek 40% számolt be arról, hogy gyermekét valamilyen inzultus érte az iskolában. Ez az arány Asperger szindrómások esetében még magasabb. Az autista tanulók nehezen igazodnak el az állandóan változó szociális helyzetekben. Nem tudják kiszámítani mások reakcióit, nem tudják értelmezni mások viselkedését, testbeszédét, mimikáját. Emiatt nehézséget okoz nekik mások szándékainak megértése és éppen ezért válnak az átlagosnál gyakrabban iskolai erőszak áldozataivá. Társaik gyakran barátságot színlelve félrevezetik őket, és ráveszik, esetenként kényszerítik őket abszurd, kellemetlen, vagy tiltott dolgok véghezvitelére. Tökéletes célpontok, hiszen nincsenek sem verbális, sem fizikai védekező stratégiáik. Sokszor észre sem veszik, hogy mi történik velük valójában, hihetetlenül naivan viselkednek.

Különösen figyeljünk oda ezekre a tanulókra szünetekben, ebéidőben, a strukturálatlan, lazább felügyeletet feltételező időszakokban! Az önállóan közlekedő tanulók esetében ebből a szempontból kritikus idő lehet még az iskolába, illetve a hazamenetel.

Mik az intő jelek, melyekre oda kell figyelnünk? Nagy valószínűséggel társai bántják azt a tanulót, aki

- fokozottan szorong, kényszerei, mozdulatai felerősödnek, repetitív kérdezősködése, beszéde gyakoribbá válik, könnyebben elveszti a türelmét
- visszahúzódóbbá válik
- agresszívebbé válik
- túlérzékenyebbé válik, túlreagál dolgokat
- bosszút forral
- ismételten belemegy azokba a szituációkba, melyekről érzi ugyan, hogy neki rossz, de legalább kiszámítható, egyfajta forgatókönyv szerint zajlik

Néha nem egyszerű, de meg kell tudnunk húzni a határt az iskolai erőszak megnyilvánulásai, és a gyermekek közötti, életkoruknak megfelelő formában jelentkező évődés, ártalmatlan nézeteltérés között. Az alábbi táblázat ahhoz nyújt segítséget, hogy az autista tanuló különbséget tudjon tenni a kettő között.

✘ ISKOLAI ERŐSZAK	✔ BALESET, FÉLREÉRTÉS
Valaki azt gondolja, hogy jó móka, ha téged felbosszantanak. Újra és újra mondanak valami sértő dolgot, és jót nevetnek, ha ezen kiakadsz, vagy elszomorodsz.	Valaki valami olyasmit mond, amiről nem tudja, hogy azzal neked szomorúságot okoz, vagy felbosszant. Bántja őket, ha megsértenek.
Hiába kéred meg őket, hogy hagyják abba, tovább folytatják.	Ha megkéred őket, abbahagyják.
Elszedik a holmidat csak azért, hogy felbosszantsanak.	Kérés nélkül elvesznek tőled valamit, de ha megkéred őket, visszaadják.
Szándékosan beléd rúgnak, lökdösnek, csipkednek, vagy fájdalmat okoznak.	Véletlenül beléd ütköznek, vagy meglöknék, de azután bocsánatot kérnek.
Kigúnyolják amit mondasz, csúfolnak, ha valamit elrontasz.	Nem értenek mindig egyet veled, de tiszteletben tartják a véleményedet.
Csúnya dolgokat írnak neked sms-ben vagy emailben.	Vicces tartalmú sms-t vagy emailt kapsz.
Olyan dolgokat csináltatnak veled, hogy mások bolondnak nézzenek, vagy amelyek révén bajba kerülhetsz.	Olyasmit kérnek tőled, amit nem tudsz megcsinálni. Ha ezt jelzed, segítenek.

SZAKEMBEREK, SEGÍTŐK, OSZTÁLYTÁRSOK

Az autista tanulók szárnyalhatnak, és szárnyalnak is a többségi iskolákban, jelenlétük egyértelműen pozitív hatással van önmagukra, társaikra és tanáraikra egyaránt.

Ehhez persze az kell, hogy az osztálytársakat és kollégákat kellőképpen felkészítsük, hogy a pedagógusok próbáljanak a komfort zónájukból kilépni, és segíteni akarással, motivációval álljanak a dologhoz. Komoly szemléletváltásra van ahhoz szükség, hogy a pedagógusok végre Magyarországon is ne „istencsapásának”, zavaró körülménynek, hanem a tanítást, tanulást előre mozdító tényezőnek tekintsék a sajátos nevelési igényű gyermekeket.

Autizmussal érintett gyermeket befogadó iskolában szükséges egy autizmus pedagógiája terén képzett gyógypedagógus, aki segíti az osztályban tanító pedagógusok munkáját, vezeti a célzott, egyéni fejlesztési tervben megfogalmazott rehabilitációs célú foglalkozásokat.

Az osztályban: az autizmussal élő gyermekek pedagógusai számára nélkülözhetetlen, hogy részt vegyenek autizmus-specifikus képzésben (pl. minimum 30 órás tanfolyam keretében). Szükséges még autizmusban

jártas (legalább 30 órás tanfolyamot végzett) gyógypedagógiai asszisztens alkalmazása gyermekeként, aki nem csak az autizmussal élő tanulónak segít, hanem az egész osztály mindennapjait segíti.

Az osztályban tanító és a segítők speciális kompetenciái közül kiemeljük, hogy rendelkezzenek ismeretekkel, tapasztalatokkal az autizmussal élő tanulók képességmérésével, egyéni és csoportos fejlesztésével kapcsolatos módszerekkel, eszközökkel. Tisztában kell lenniük az autizmus sajátosságaiból adódó kommunikációs és társas készségek, a viselkedésszervezés sérüléséből adódó következményekkel, azok kezelési és mindennapos megoldási lehetőségeivel.

Fenn kell tartani az iskolán kívüli szakmai konzultáció lehetőségét autizmus terén képzett gyermekpszichiáterrel, pszichológussal, gyógypedagógussal, akik biztosítják vagy szervezni tudják az adott esetben szükséges terápiákhoz való hozzájutás lehetőségeit.

Segítők - Autizmussal élő tanulók inklúziója esetében nélkülözhetetlenek!

- A pedagógusokkal együtt megtervezi, elkészíti a személyre szabott napirendi és kommunikációs kártyákat.
- A nap elején elmagyarázza az aznapi napirendet, megbeszéli, hogy milyen tevékenységek, feladatok várhatók.
- A kidolgozott napi értékelési rendszer (pl. napi értékelési lap) szerint visszajelez, jutalmaz.
- Összetettebb feladatoknál azokat elemire szedi, és kis lépésekben közvetíti az autista gyermek számára.
- Ha a gyermek nem érti azonnal a szóbeli utasításokat, megismétli, érthetővé teszi számára, kivárja, hogy feldolgozza az információt.
- Ha olyan helyzet várható, melyet az autista gyermek valószínűleg nem ért majd, felkészíti rá a gyermeket.
- Gondoskodik róla, hogy a gyermek saját munkaasztalánál minden szükséges eszköz rendelkezésre álljon.
- Elősegíti a gyermek társas kapcsolatainak kialakítását, segíti a gyermeket a társaival való kommunikációban páros vagy csoportos tevékenységek alatt.
- Megfigyel. Az autista gyermek nem szól, ha valami bántja, hanem viselkedésproblémával hívja fel rá a figyelmet. A segítő megfigyeli és rögzíti az eseményeket, melyek pl. pánikhoz vezettek. Ezáltal megismerhetők a problémás viselkedést kiváltó okok, melyek felismerésével, majd elkerülésével a viselkedésproblémák sok esetben elkerülhetők.
- A kevésbé strukturált időszakokon (szabadidő, ebéidő, tanórák közti átmeneti idő) átsegíti az autista gyermeket. Lefoglalja, elmagyarázza neki, hogy mi történik, mik az elvárások az adott helyzetben.
- Kollégák tájékoztatása: mivel a segítő tölti a legtöbb időt az autista gyermekkel, sok olyan információval rendelkezik róla, mely a többi kolléga számára is hasznos lehet.

Az osztálytársak felkészítése

Az osztálytársak autizmussal élő társaikkal kapcsolatos viselkedése nagyban függ a környezet, a család, a pedagógusok szemléletformáló figyelmétől. Elsősorban ismereteket kell kapniuk magáról az autizmusról. Nem kell mindig a különbözőségeket hangsúlyozni, törekedjünk rá, hogy természetesen fogadják, hogy osztályukba autizmussal élő gyermek jár, furcsaságait, „dolgoit” rugalmasan, időnként humorral kezeljék. Ezen túl nekik is támogatást kell kapniuk ahhoz, hogy megértsék: osztálytársuk autizmusa miatt viselkedését nem tudja mindig a helyzeteknek megfelelően szabályozni, emiatt segítséget igényel. A furcsa

viselkedéshez hozzá kell szokniuk, napirendre kell térniük fölötte, ha nem úgy kommunikál vagy zavarja az óra menetét. Fel kell készítenünk a gyermekeket arra, hogy türelmesek legyenek. A gyermekek közül választhatunk segítőköt, akik feladatot kaphatnak konkrét tevékenységekben való közreműködés terén. Meg kell ismerniük, milyen módon tudják segíteni kommunikációjukkal autizmussal érintett társukat a megértésben. Meg kell érteniük, hogy sok dolgot szó szerint értelmeznek, ennek megfelelően az utalások, az irónia, félreérthetőek lehetnek számára, jobban megértik a lényegre törő, konkrét megfogalmazásokat.

Ha megfelelő elfogadó attitűdöt tudunk kialakítani az osztálytársakban, az számukra is értékes és az autizmussal érintett gyermeknek is elviselhetőbb, nyugodtabb körülményeket tudunk biztosítani.

EGYÉNI FEJLESZTÉSI TERV

„A tanárok és gondozók feladata elvileg az, hogy információval lássák el a diákokat. De nekünk nem erre van szükségünk. Az autizmussal élőköt >túlélési<, helyzeteket kezelhetővé tevő stratégiákkal kell felvértezni. Különböféle szituációkba kell őket hozni és azt megtanítani nekik, hogy azokat hogyan kezeljék. Segítségre van szükségünk, hogy az egészet lássuk, ne csak részleteket.” (Ros Blackburn)

Az iskolába kerülés előtt mindenképpen szükséges, hogy az autista gyermekek pontos diagnózissal, illetve a beavatkozások tervezését segítő gyógypedagógiai-pszichológiai felmérés eredményeivel, a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottság által készített szakértői véleménnyel rendelkezzenek, valamint egyéni, iskolai beilleszkedést előkészítő fejlesztésben részesüljenek.

Ez alapján kell összeállítani a gyermek állapotának, erősségeinek, hátrányainak megfelelően differenciált, de a kommunikáció – szociális készségek – értelmi fejlődést támogató beavatkozásokat mindenképpen tartalmazó egyéni fejlesztési tervet. A fejlesztési tervet az iskola személyzetét segítő autizmus specifikus programok terén képzett szakember segítségével készítik el a pedagógusok. Változó időtartamra szól, de háromhavonta érdemes kontrollálni és szükség szerint módosítani.

Egy megfelelő egyéni fejlesztési terv általában:

- Figyelembe veszi a gyermek viselkedésének karakterét, alkalmazkodási nehézségeit, annak lehetséges okait.
- Alkalmazza a strukturált tanítás alapelveit.
- A speciális készségek fejlesztésére fókuszál, magába foglalva a verbális és nem verbális kommunikáció és a megértés elősegítését, a csoportban való részvétel erősítését, a mindennapos önkiszolgálás készségeinek fejlesztését.
- Előkészíti, előremozdítja az együttnevelés hatékonyságát.
- Megtervezi a tananyag szükség szerint módosított tartalmát, az alkalmazott módszereket.
- Kitér a kivételes képességek, tehetség gondozására.

A SZÜLŐK ÉS SZAKEMBEREK EGYÜTTMŰKÖDÉSE

Az autizmussal élő gyermekek szüleire nagy teher nehezedik, gyermekük állapotával, jövőjével kapcsolatos aggodalmakkal, szorongással.

A pedagógusok munkájának sikere nagymértékben függ attól, hogy képesek-e a családdal közösen kitűzni és megvalósítani a gyermek fejlődésével kapcsolatos célokat.

A szülőkkel való együttműködés kölcsönös: a szakemberek beépíthetik a szülők gyermekükkel kapcsolatos tudását és tapasztalatát, a szakemberek javaslatokat fogalmazhatnak meg az otthoni környezet kialakítása, a gyermekkel való foglalkozások módjával kapcsolatban. A szakembereknek a családdal együtt kell megfogalmazniuk a gyermek fejlődésének, fejlesztésének céljait.

Az együttműködés alapvető szabályai:

- A szakember – szülő kapcsolatnak a kölcsönös tiszteletre és bizalomra kell épülnie.
- A szakemberek hallgassák meg figyelmesen a szülők véleményét, tapasztalatait, esetleges panaszait.
- Lehetőségei szerint segítsenek, vagy keressék a lehetőségeket a problémák megoldására.
- Adjanak a szakemberek érdemi tájékoztatást, pontos, objektív, problémafeltáró elemzést, a gyermek aktuális állapotáról, magatartásáról.
- Szükség esetén tanácsokkal, konkrét instrukciókkal segítse a szülőket gyermekük megértésében, illetve az óvodában eredményes, otthon is alkalmazható módszerek bevezetésében.

MILYEN AZ IDEÁLIS ELLÁTÁS AZ AUT-PONT ALAPÍTVÁNY SZERINT?

Amely a mielőbbi pontos orvosi diagnózistól kezdve intenzív korai fejlesztést, speciális vagy többségi óvodai, iskolai fejlesztést, oktatást és továbbtanulási lehetőséget is biztosít korhatár nélkül.

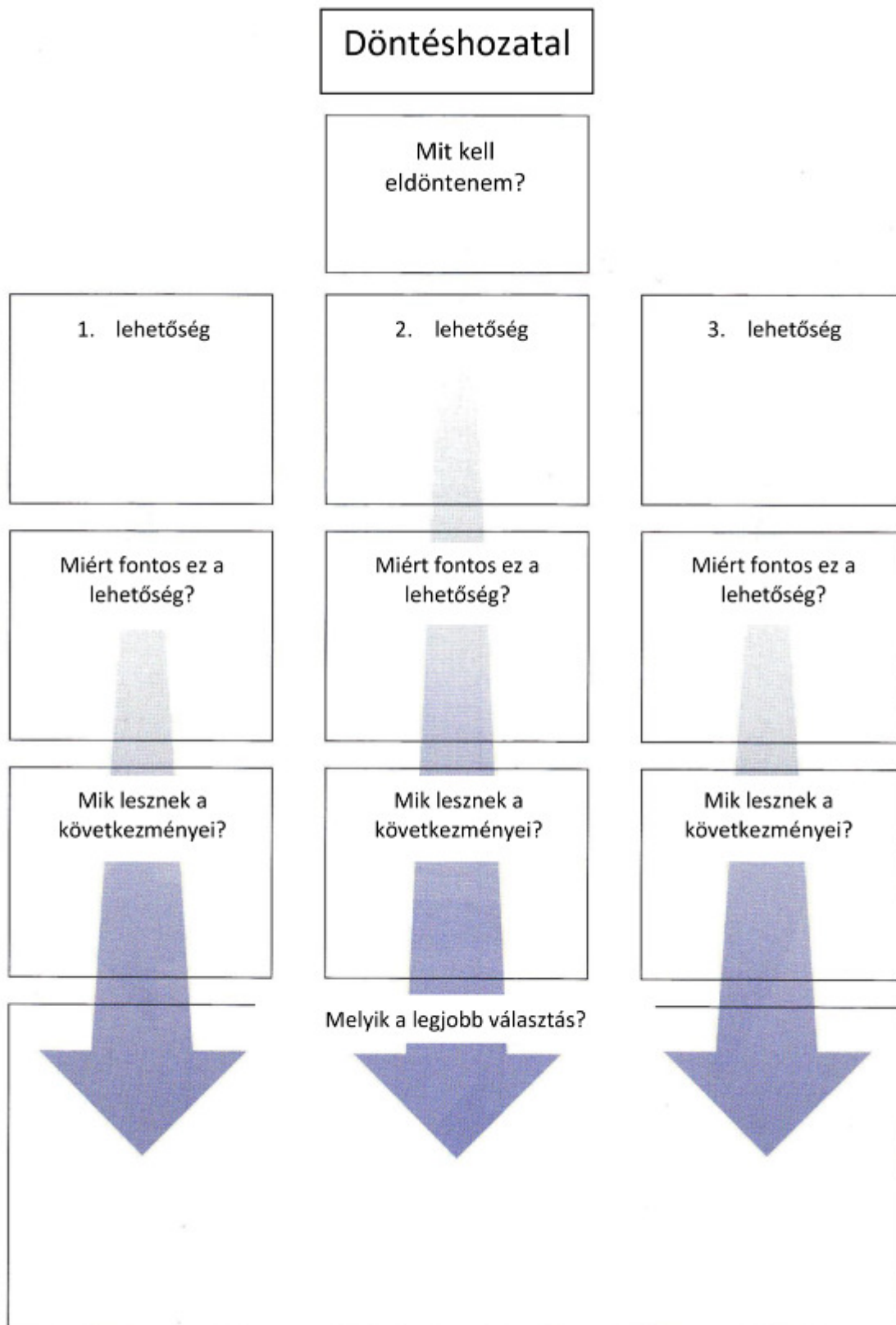
Speciálisan képzett szakembereket alkalmaz, akik követik a szakmai módszerek és eszközök fejlődési lehetőségeit, munkájukhoz a megfelelő szemléletet és ismereteket elsajátítják, alkalmazzák.

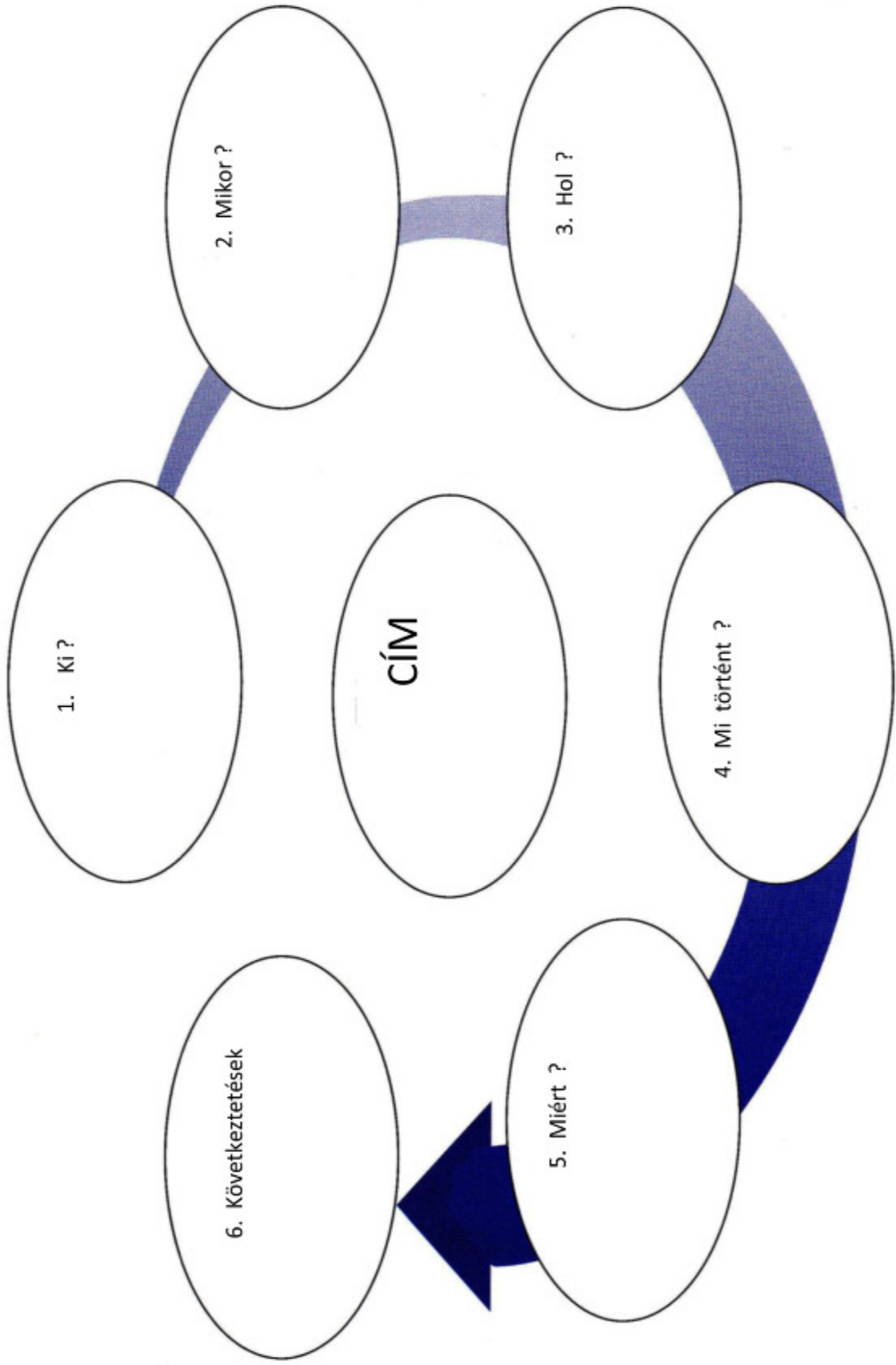
A **speciális fejlesztési** programok **célja** a gyermek egyéni képességei szerint elérhető legmagasabb önállósági szint elérése. Ennek érdekében a tanítást egyénre szabott rövid, közép, és hosszú távú tervekre alapozza:

- Különös figyelmet szentel a sérült és hiányzó képességek pótlására, különös tekintettel a kommunikáció, az önálló életvitelhez szükséges mindennapi készségek, a munkavégzés, az aktív, változatos szabadidős tevékenységek és a társas kapcsolatok fejlesztésére.
- Törekszik a szülők és szakemberek együttműködő kapcsolatának kialakítására és fenntartására, valamint az integrációs lehetőségek kiépítésére és ápolására.
- Törekszik arra, hogy az autizmussal élő személy számára az egészséges, változatos, boldog élet feltételeit biztosítsa.
- A szolgáltatásokat az autizmussal élő személy számára egész életén át szükség szerint nyújtja akkor is, ha a gyermek a családból más védő környezetbe kerül.

MELLÉKLETEK

A következő néhány oldalon néhány olyan kipróbált és bevált ábra található, melyek segítséget nyújtanak az autista tanulóknak egy-egy probléma megértésében, feldolgozásában. Az ábrák a NAS (az angol Országos Autizmus Szövetség) Inclusion in the secondary school c. kiadványából származnak, fénymásolásuk, felhasználásuk engedélyezett.

A vita tárgya

Mi szól mellette?

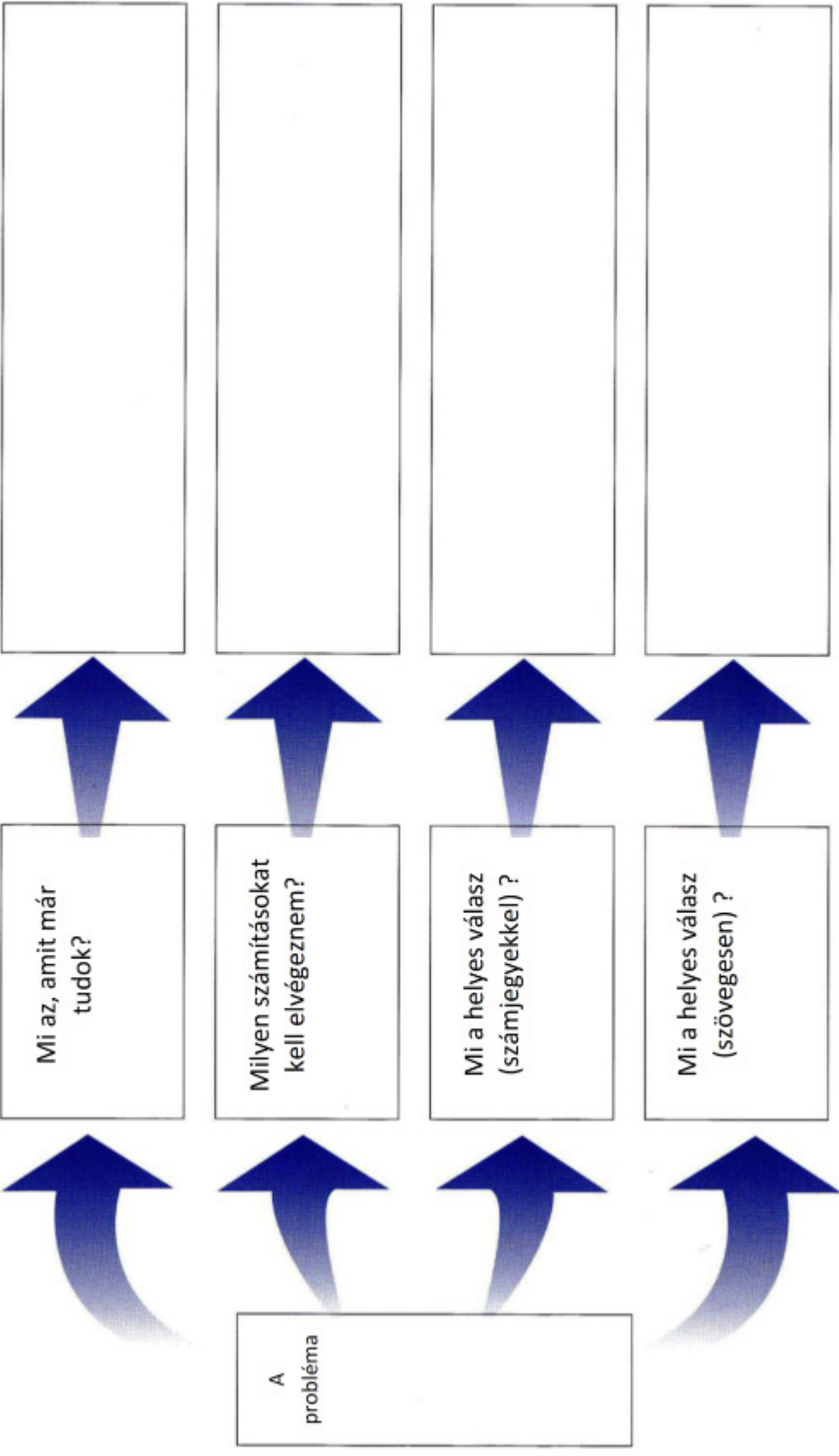
Mi szól ellene?

Levonom a következtetést

Megindokolom a döntésemet

Az alábbi táblázat Kari Dunn Buron és Mitzi Curtis „The Incredible 5-Point Scale” című könyvének ötlete alapján készült. A helyes viselkedésformák megtanításához kiválóan alkalmazható, bármely más helyzethez módosítható.

					
5	bajban vagyok/megsérültem, segítségem szükségem	Milyen hangosan?	nagyon hangos, úgy is mondhatjuk, hogy ordítás	nagyon hangos, ahogy a játsszótéren vagy a focimeccsen kiabálunk	
4	kint a játsszótéren játék közben	Hol/mikor?	nem túl hangos, ez a normális beszéd, érthető, de nem hangos	nem túl hangos, ez a normális beszéd, érthető, de nem hangos	
3	az ebédlőben, barátokkal beszélgetés közben, ha kérdésre kell válaszolnom		nagyon halk, szinte suttogás, hogy ne zavarjunk másokat	nagyon halk, szinte suttogás, hogy ne zavarjunk másokat	
2	könyvtárban, templomban, múzeumban, csoportmunka során		teljes csend, amikor nincs se hang, se szó, se zaj	teljes csend, amikor nincs se hang, se szó, se zaj	
1	amikor a tanár beszél az órán				

Viselkedés értékelés

Nagyon fontos a visszajelzés, az autista tanulóknak tudnia kell, hogy egy adott napon miért kapott, vagy nem kapott jutalmat (pl. fél óra számítógépezés). A táblázat az egyéni sajátosságok szerint alakítható.

VISELKEDÉS

NÉV:	TANÓRÁK ALATT			SZÜNETEKBEN			ÉTKEZÉSEKNÉL		
									
HÉTFŐ									
KEDD									
SZERDA									
CSÜTÖRTÖK									
PÉNTEK									
SZOMBAT									

Ha 3 -t sikerül szerezniem, választhatok jutalmat.

A kiadvány összeállításához felhasznált források:

Beaney J., Kershaw P. (2006): Inclusion in the Secondary School. Support materials for children with autistic spectrum disorders (ASD). The National Autistic Society, London

Le Couteur, A. et. al. (2003): National Autism Plan for Children. The National Autistic Society, London
www.autizmus.hu

További tájékozódást segítő szakirodalom:

Attwood, T. (2008) *Különös gyerekek*. Animus: Budapest

Balaska Tünde, dr. Balázs Anna, Farkas Edit, Gájerné Balázs Gizella, Hábel Károlyné, Nagy Emma, Ószi Tamásné (2007): Óvodai program pervazív fejlődési zavarban szenvedő gyermekeket nevelő óvodák számára. Autizmus Alapítvány, Budapest

Balázs Anna, Szaffner Éva, Ószi Tamásné (szerk.) (1999): Tantervi és módszertani útmutató autizmussal élő tanulókat oktató-nevelő többségi általános iskolák számára. OKI, Budapest

Balázs A. (2000): Az autista gyermekek az óvodában és az iskolában. In: Illyés S. (szerk.) Gyógypedagógiai alapismeretek. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar, Budapest

Baron-Cohen, S., Bolton, P. (2000): Autizmus. Osiris Kiadó, Budapest

Bogdashina, O. (2008): Valódi színek. Autisták Országos Szövetsége, Geobook Kiadó, Budapest

Clements, J., Zarkowska, E. (2007): Viselkedés problémák és autizmus spektrum zavarok. Kapocs Kiadó, Budapest

Davis, J. Balázs A. (1998): Autista a testvérem! Kapocs: Budapest

De Clercq, H. (2007): Mama, ez itt ember vagy állat? Könyv az autizmusról. Kapocs: Budapest

Frith, U. (1991): Autizmus. A rejtély nyomában. Kapocs: Budapest

Gájerné Balázs G., Ószi, T. (2007): Útmutató autizmussal élő gyermekek, tanulók együttneveléséhez. Módszertani intézményi útmutató Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság, Budapest

Gosztonyi, N.-Szaffner É. (2008): Sérülés specifikus eszköztár autizmussal élő gyermekek, tanulók együttneveléséhez Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság, Budapest

Grandin, T., M. Scariano, M. (2004): Segítség! Autizmus! Kapocs: Budapest

Hannah L. (2010): Te is tudod! Hogyan foglalkozunk autizmussal élő kisgyermekkel? Autisták Országos Szövetsége, Budapest

Havasi Á. (2003): Vizuális segítség autizmussal élő személyek kommunikációjának fejlesztésében. Fogyatékosok Esélye Közalapítvány: Budapest

Howlin, P., Baron-Cohen, S., Hadwin, J. (2005): Miként tanítsuk az elme olvasását autizmussal élő gyermekeknek? Kapocs Kiadó, Budapest

Jordan, R. (2007): Autizmus társult értelmi sérüléssel. Kapocs Kiadó, Budapest

Jordan, R., Powell, S. (2009): Autizmussal élő gyermekek megismerése és tanítása. Kapocs, Budapest

Kiss Gy., Tóth K., Vígh K. (2004) Szociális történetek I. Kapocs: Budapest

Kiss Gy., Tóth K., Vígh K. (2007) Szociális történetek II. Kapocs: Budapest

Mesibov, G.B., Shea, V., Schopler, E. (2008) Az autizmus spektrum zavarok TEACCH szemléletű megközelítése. Kapocs: Budapest

Moor, J. (2009): Hogyan játszunk és tanuljunk autista gyermekkel. Animus Kiadó, Budapest

Németh K., Ószi T., Szaffner É. (2005): Autizmussal élő gyermekek integrációjának lehetősége in: Kisgyermek, nagy problémák. RAABE Kiadó, Budapest

Notbohn, E. (2010): Tíz dolog amit minden autizmussal élő gyermek szeretné, ha tudná. AOSZ és Geobook Kiadó, Budapest

Őszi Tamásné (2010): Ajánlások az autizmus-specifikus alapszolgáltatások kialakításához a közoktatásban: működésük minimális és optimális szakmai feltételrendszere. Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány, Budapest

Peeters, T. (1998): Autizmus – az elmélettől a gyakorlatig. Kapocs Könyvkiadó, Budapest

Segar, M. (1997): Életvezetési útmutató Asperger szindrómában szenvedő emberek számára. Kapocs: Budapest

Seth F. H. (2005): Autizmussal önmagamba zárva. Kapocs: Budapest

Schopler, E. szerk. (2002): Életmentő kézikönyv szülőknek. Kapocs Kiadó, Budapest

Stefanik K., Havasi Á., Őszi T.né (2011): Segítség és segítők az autizmussal élő emberek hátköznapjaiban. Kapocs, Budapest

Quill, K.A. (2009): Tedd-nézd-hallgasd-mondd. Szociális és kommunikációs intervenció autizmussal élő gyermekek számára. Kapocs Könyvkiadó, Budapest

Williams, D. (1999): Léttelenül - Egy autista nő naplója. Animula: Budapest

Williams, D. (2001): Autizmus – egyes szám első személyben, Pannonoca: Budapest

Néhány fontosabb jogszabály:

2/2005. (III. 1.) OM rendelet a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról

11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről

2011. évi Nemzeti Köznevelésről szóló CXC. törvény

Ahonnán segítség kérhető:

AUT-PONT Autista Gyermekéért és Fiatalokéért Alapítvány

5600 Békéscsaba, Kereki síkátor 11.

Tel/fax: (+36-66) 530-690 Mobil: (+36-30) 555-9345

E-mail: autpont@autpont.hu

Honlap: www.autpont.hu

Vadaskert Alapítvány a Gyermekek Lelki Egészségéért

1021 Budapest Lipótmezei út 5.

Tel: +36-1-392-1400; Fax: (+36 1) 392-1401; (+36 1) 392-1411

E-mail: info@vadasnet.hu; vadaskert.info@gmail.com

Honlap: www.vadaskertalapitvany.hu

Autizmus Alapítvány

központi épülete:

1089 Budapest Delej u. 24-26.

Tel/fax: (+ 36-1) 314-2859, (+36-1) 210-4364

Ambulancia:

1089. Budapest, Delej u. 21.

Telefon: (+36-1) 334-1123

Honlap: www.autizmus.hu

Békés Megyei Tudásház és Könyvtár

Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottsága

5600 Békéscsaba Kiss Ernő u. 3.

Tel.: (+36-66)-530-204 Fax: (+36-66) 530-206

E-mail: szakbiz@bmk.hu

Autisták Országos Szövetsége

1053 Budapest Fejér György u. 10.l.em. 3.a. 23-as csengő.

Tel: (+36-1) 354 1073 Fax: (+36-1) 302 0194

E-mail: info@esoember.hu

Honlap: www.esoember.hu